

Polttopisteessä erilainen oppija

Näkökulmia osallisuudesta, koulutuksellisesta tasa-arvosta ja työelämän haasteista -seminaari
Vaihtoehtoinen Ammatti- ja oppisopimuskoulu, Helsinki 11.12.2008 klo 9.30 - 12.00

Rehtori Jorma Niemelä, Diakonia-ammattikorkeakoulu:

Toteutuuko koulutuksellinen tasa-arvo maassamme?

1. Olemme koolla harvinaisen sosiaalialan järjestön, Sovinto ry:n, järjestämässä seminaarissa. Avainalueekseen se on ottanut **koulutuksen hyvinvoinnin edistämistä**. Aivan tuntematonta se koulutuskentässä ei ole. On muutamia toisen asteen kouluttajia, jotka panostavat erityisen paljon päihdekuntoutujien, maahanmuuttajien, romanien ja eräiden muiden erityisryhmien koulutukseen. Osalla näistä taustalla ylläpitäjänä on nimenomaan sosiaalialan järjestö – eräät kristillissosiaaliset diakonia-alan järjestöt ovat olleet erityisen aktiivisia. Kansanopistotkin ovat ottamassa takaisin sosiaalista vastuutaan ja kehittäneet ns. opinnollisen kuntoutuksen muotoja. Kansalais- ja työväenopistoistakin osa panostaa esimerkiksi työttömien koulutukseen, vaikka osanottajakunta on paikka paikoin aika lailla keskiluokkaistunutta. Korkeakoulutuksessakin on viime aikoina enenevästi kiinnitetty huomiota esteettömään opiskeluun ja erilaisiin oppijoihin. Syrjäytymisen vastaisia hankkeita on tulossa.
2. Koulutuksen merkitys sosiaalisen muutoksen voimana tai tukijana tulee palauttaa kunniaan. Yhteiskunnan sosiaali- ja terveiserot ovat repeämässä. Vaikka tilanne on vuosikymmenten saatossa parantunut, Suomessa akateemisesta kodista tulevalla vuonna 1976 syntyneellä oli edelleen kahdeksankertainen mahdollisuus päätyä yliopistopiskelijaksi verrattuna ei-akateemisen kodin kasvattiin. **Koulutus on yhteydessä työllistyvyyden lisäksi luonnollisesti yksilön talouteen mutta myös terveyteen, sosiaalisten suhteiden moninaisuuteen ja jopa poliittiseen pääomaan.** Äänestysintä korreloi voimakkaasti koulutustason kanssa. Vähän koulutetut ovat menettäneet luottamuksensa poliittiseen vaikuttamiseen tai oman kantansa merkityksellisyyteen. Viime kunnallisvaaleissa oli useita kaupunkilähiöiden äänestysalueita, joissa alle 25-vuotiaista miehistä harvempi kuin joka viides äänesti. Koulutuksellinen, sosiaalinen, taloudellinen ja poliittinen valta väestössä keskittyvät. Sosiaalinen hyvinvointi lisää koulutushalukkuutta, ja koulutus lisää hyvinvointia.
3. Valtioneuvoston hyväksymä Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelma eli Kesu vuosille 2007-2012 korostaa, että yhteiskunnan muutokset vaikuttavat sekä lapsiin että vanhempiin. Vanhemmuuden voimavaroja kuluttavat Kesun mukaan työelämän kilpailu ja epävarmuus sekä perherakenteiden muuttuminen. Kotien erilaiset ja eriarvoistuvat tilanteet heijastuvat koulun ja varhaiskasvatuksen arkeen. **Vaikka pääosin lapset voivat Suomessa hyvin, Kesu nostaa tarkasteluun sen, että osalla oppilaista on kuitenkin erityisesti perhetilanteesta johtuen yhä enemmän psykososiaalisia ongelmia.** Perheiden yleisen tuen ja kasvattaja-avun tarpeet ovat lisääntyneet. Kouluterveyskyselyn

mukaan pahoinvointi ja epäterveelliset tottumukset kasautuvat noin joka kuudennelle nuorelle. Suomen menestyminen globaalissa kilpailussa sekä koko väestön hyvinvoinnin parantaminen, selviytymisen turvaaminen ja syrjäytymisen ehkäiseminen edellyttävät koko väestöltä ja työvoimalta vahvaa osaamis pohjaa. Kehittämissuunnitelma korostaa, että osaavan työvoiman tarpeen tyydyttämisessä on välttämätöntä saada yhteiskunnan ja kansantalouden käyttöön kaikki eri väestöryhmien lahjakkuusreservit. Niin tärkeää kuin onkin kehittää huippukoulutusta ja -tutkimusta, koulutuksen on kyettävä kohtaamaan erilaisten väestöryhmien ja erilaisten oppijoiden tarpeet. Kesun mukaan syrjäytymisen vähentämiseksi ja koulutusjärjestelmän tehokkuuden kasvattamiseksi parannetaan kaikkien koulutusasteiden läpäisyä ja vähennetään keskeyttämistä. Ikäluokkien pienentymisestä vapautuvat voimavarat käytetään koulutuksen laadun kehittämiseen. Kesu kiinnittää aivan erityistä huomiota maahanmuuttajiin ja syrjäytyviin. Maahanmuuttajien ja syrjäytymisvaarassa olevien aikuisten sivistysmahdollisuuksia pyritään kehittämään – ja tässä nojataan hallitusohjelman tavoitteisiin vapaan sivistystyön vahvistamiseksi.

4. Euroopan Unionissakin on linjattu koulutuspolitiikan ja sosiaalisen yhteenkuuluvuuden tärkeyttä. **Komission mukaan (KOM(2006) 481) tehokkuus ja tasapuolisuus on otettava paremmin huomioon koulutuspolitiikassa jäsenvaltioiden uudistaessa yleissivistävän ja ammatillisen koulutuksen järjestelmiään.** Usein yleissivistävän ja ammatillisen koulutuksen järjestelmät toisintavat tai jopa pahentavat olemassa olevia eriarvoisia piirteitä. Koulutukseen liittyvä eriarvoisuus aiheuttaa komission mukaan kustannuksia, jotka näkyvät tuloverojen menetyksenä, terveydenhoidon menojen ja julkisen tuen kasvuna sekä korkeampana rikollisuusasteena. Sen sijaan tehokkuuteen ja tasapuolisuuteen perustuvan koulutuspolitiikan avulla on mahdollista maksimoida hyödyt pitkällä aikavälillä, vähentää taloudellisia ja sosiaalisia menetyksiä ja tuottaa lisäarvoa muilla politiikan aloilla kuten kestävä kehityksen ja sosiaalisen yhteenkuuluvuuden alalla. Tällaisista hankkeista aiheutuu luonnollisesti kustannuksia, mutta jos mitään ei tehdä ja koulunsa keskeyttäneiden määrä kasvaa suureksi, kustannuksia tulee huomattavasti enemmän. Kun kaikille EU-kansalaisille taataan laadukas yleissivistävä ja ammatillinen koulutus, yhteisö pystyy paremmin vastaamaan sosioekonomisiin haasteisiin, joita ovat globalisaatio ja äskettäin teollistuneiden maiden kilpailukyky, EU:n väestökehitys – erityisesti väestön ikääntyminen ja maahanmuutto – , nopeat muutokset työmarkkinoiden luonteessa ja tieto- ja viestintätekniikan äärimmäisen nopea kehitys.
5. Usein ajattelimme, että oppimisen tavoitteena on oppia. Se on samanlainen ajatuspintymä kuin ajatella että modernia kännykkää käyttäisimme vain puhelimenä. **EU:n elinikäisen oppimisen tavoitteiksi on asetettu persoonallinen kehittyminen, aktiivinen kansalaisuus, sosiaalinen inkluisio ja työllistettävyys.** Kiinnostavaa tässä on se, että aktiivinen kansalaisuus ja sosiaalinen eheys tai yhteenkuuluvuus otetaan keskeisiksi sivistyspolitiikan tavoitteiksi.
6. Miten liittäisimme koulutuksen uudella tavalla osaksi hyvinvointistrategioitamme? Jaan hyvinvoinnin strategiat kolmeen. **Voimme pyrkiä ratkomaan sosiaalisia ongelmia (1) (sosiaali)politiikan vs. myös hyvinvointipolitiikan, (2) yhteisöllisen toiminnan tai (3) sivistyksellisen toiminnan kautta.** Eli voimme lähestyä asioita yhteiskunnasta, yhteisöistä tai yksilöstä käsin. Erilaiset hyvinvoinnin strategiat sekä edellyttävät että täydentävät toisiaan. Ne eivät palaudu (redusoidu) toisiinsa. Juha Hämäläisen (2006) tavoin voi

todeta, että hyvinvointi on yhtäältä sosiaalipoliittisen järjestelmän kehittyneisyyttä (sosiaalista turvaa, tulonsiirtoja ja palveluja) ja että toisaalta se on inhimillisten kasvuprosessien kautta syntynyttä yhteiskunnallista toimintakykyä, osallisuutta, osallistumista ja sisäistä elämänhallintaa. Sivistyspolitiikassa pedagogia on yksi tapa luoda edellytyksiä ihmisen kasvulle. Terapia on yksi keskeisistä kasvun mahdollistajista tilanteista, joissa menneisyys rajoittaa elämää. Taide, uskonto ja monet muut tekijät voivat synnyttää näitä henkisiä kasvuprosesseja. Sivistys sanana korostaa omaehtoista oivaltamista, merkitysmaailmojen avautumisesta, ihmisenä kasvamista ja myös arvojen selkiytymistä. Nämä tekijät johtavat toimintakykyisyyteen ja elämänhallintaan – niin ongelmallinen kuin tuo viimeksi mainittu käsite onkaan. Ihmiseksi kasvaminen on ehkä parhain ilmaisu. Sivistyspolitiikan tehtävänä on luoda edellytyksiä ihmisen kasvulle.

7. Tiivistäen voimme sanoa, että **yhteiskunta valtaistaa, yksilö voimaantuu, yhteisö välittää**. Otan seuraavassa käyttöön kaksi perinteistä käsitettä, joille luon edellä olevaan kehikkoon omat alueensa ja vaikutussuuntansa. Silloin kun (sosiaali)poliittisesta toiminnasta käsin luomme joko tulonsiirtojen tai palveluiden kautta yksilöille, perheille ja koko väestölle hyvinvoinnin edellytyksiä, voimme puhua empowermentista, (1) valtaistamisesta. Kaikki toiminta ei ole välttämättä valtaistamista. Silloin kun yksilö ottaa omaa elämäänsä ja sen mahdollisuuksia haltuunsa, voimme puhua emansipaatiosta, (2) voimaantumista. Näiden välillä ja rajapinnoilla on yhteisöllisyyden ja sosiaalisten verkostojen alue. Sosiaalipolitiikka voi valtaistaa luomalla edellytyksiä yhteisöllisyydelle. Yksilö voi liittoutua voimaantumispyrkimyksissään vertaistuen, lähiyhteisöjen, yhdistysten jne. kautta muiden ihmisten kanssa. Yhteisöt (3) välittävät valtaistavia elementtejä ”alas” ja voimaannuttavia vaikutuksia ”ylös”.¹

8. **Sosiaalialan ja koulutuksen on löydettävä toisensa**. Tällöin voimme lähestyä yhteiskunnan ja yksilön suhdetta seuraavalla tavalla. Ensinnäkin se voi olla (1) **voimavarasuhde**. Laajimmillaan yhdyskuntasuunnittelulla, verotuksella, työvoima- ja elinkeinopolitiikalla, sivistys- ja koulutuspolitiikalla ja yhteiskunnallisella tulonjaolla vaikutetaan voimavarojen syntyyn ja jakoon. Sosiaalipolitiikalla kohdennetaan tulonjakoja ja palveluita. Sosiaalityöntekijä on yhteiskunnan edustajana allokoimassa uudelleen resursseja, jolla tavallaan säädellään kohdentaen sitä osaa sosiaalisesta tuesta, jota ei yleinen, universaali sosiaalipolitiikka kykene tekemään. Konkreettisimmillaan tämä voimavarasuhde on etuuksien varmistamista, toimeentulotuen antamista, palveluihin ohjaamista, (tuki)asunnon hankkimista, koulutukseen ohjaamista jne. Toiseksi kyse voi olla (2) **vuorovaikutussuhteesta** asiakkaan ja sosiaalialan edustajan välillä. Kahden yksilön välisessä kumppanuussuhteessa asetetaan kansalaisen rinnalle yhdessä etsimään ratkaisumalleja ja uusia rakentavia näkökulmia elämäntilanteeseen. Vuorovaikutussuhde voi olla myös yhteisöllistä. Silloin kyse on yhteisö-, yhdyskunta- tai rakenteellisesta työstä. Siinä syn-

---

¹ Sosiaalipoliittinen keskustelu juuttuu usein vastakkainasetteluun, jossa valtaistavaa ja voimaannuttavaa näkökulmaa korostavat lähestymistavat eivät kohtaa toisiaan. Esimerkiksi aktivoiva sosiaalipolitiikka lähtee siitä, että valtaistavan tulonsiirto- ja palvelujärjestelmän on saatava aikaan tai ainakin periaatteessa mahdollistettava yksilön voimaantuminen aktiiviseksi kansalaiseksi ja tulonsiirto- ja palveluriippuvuuden on vähennyttävä. Tälle vastakkaista näkökulmaa on perusteltu mm. sillä, että kaikilla ei ole edellytyksiä muuttua ja että kaikki eivät kykene koskaan huolehtimaan itsestään. Aktivoivaa sosiaalipolitiikkaa on arvosteltu myös siitä, että se käyttää keppiä porkkanoiden sijasta: ihmiselle asetetaan vaatimuksia, jotka saattavat kääntyä ihmisen omia voimaantumispyrkimyksiä vastaan. Asetelma ei saisi muodostua joko-tai-tyyppiseksi. Ennemmin on paikannettava, millä alueilla ja missä tilanteissa aktivoiva sosiaalipolitiikka toimii ja millä alueilla se kääntyy asiakkaita vastaan tai on epäeettistä.

nytetään sosiaalista luottamusta ja yksilön luottamusta omaan itseensä.² Tavoitteena on voimaantuminen, emansipaatio oman aseman, identiteetin ja elämäntilanteen aktiivisen parantamisen kautta vuorovaikutuksessa ja yhteistyössä muiden kanssa. Mitä lähempänä ollaan rakenteellista sosiaalityötä, sitä enemmän on kyse valtaistamisesta. Yksilö saa käyttöönsä resursseja. Sekä kumppanuus- että yhteistyön keskeinen ulottuvuus on sosiaalisessa vahvistamisessa. Kolmanneksi sosiaalialan edustajan ja hänen asiakkaansa välillä voi olla (3) **kasvua tukeva suhde**. Tällaisia kasvusuhteita ovat erilaiset terapia-, kasvatus- ja koulutussuhteet. Ne liittyvät ihmisen merkitysmaailman jäsentymiseen, arvotajunnan selkiintymiseen, identiteetin löytymiseen ja vahvistumiseen, ihmisenä kasvuun, oppimiseen ja muutokseen. Ne ovat siten voimaantumisen ydintä. Näitä alueita ei pidetä välttämättä sosiaalialan työhön kuuluvina, vaikka käytännössä sosiaalialan yhteistyö terapeutin toiminnan kanssa on joillakin alueilla keskeistä. Sosiaalialan tulisi olla monilla alueilla paljon nykyistä tiiviimmin yhteistyössä opetus- ja sivistystoimen kanssa. Terapiassa pyritään menneisyyttä jäsentämään niin, että se tulisi ymmärrettäväksi ja että sen kanssa tulisi toimeen. Koulutus puolestaan tähtää uusien merkitysten tarjoamiseen. Koulutuksella en tarkoita sitä ”viidettätoista ammattikursia” vaan emansipoivaa ja rikastuttavaa, usein yleissivistävää koulutusta ja oppimisen mahdollisuutta. Omaksi alalohkokseen on syytä ottaa inhimillistä olemassaoloa ja arvokkuutta tukeva (4) **huolenpitosuhde**. Siinä kansalainen on kykenemätön itsenäiseen ja omatoimiseen asioidensa tai päivittäisten rutiiniensa hoitamiseen. Jokaisen kansalaisen luovuttamaton oikeus ihmisyyteen toteutuu hoivan ja huolenpidon kautta. Toiminta ei ole empowermenttia eikä emansipaatiota, vaan se on inhimillistä välittämistä, huolenpitoa ja hoivaa.

9. Kun siis Euroopan unioni, Suomen Tasavallan hallitus ja tämän joukon sosiaalinen omatunto sanovat, että syrjäytymistä vastaan on taisteltava myös koulutuksen ja sivistyspolitiikan keinoin niin miksi emme niin tekisi? **Syrjäytymistä vastaan on toimittava kaikilla koulutusasteilla peruskoulutuksesta ja toisen asteen koulutuksesta lähtien aina korkeakoulutukseen saakka.** On myös Sovinto ry:n lailla etsittävä vaihtoehtoisia toteutustapoja. Opinnollisen kuntoutuksen mahdollisuuksia on käytetty vielä varsin vähän. Inhimillisyys edellyttää kaikille yhdenvertaisia mahdollisuuksia. Ehkä joillekin puhutlevampaa on todeta se, että tämä vanheneva Suomi tarvitsee kaikkien aivot ja kädet työhön – kunhan taantumasta selviämme.

Jorma Niemelä
Puhelin 0400 200760
jorma.niemela@diak.fi
www.diak.fi

---

² Aila-Leena Matthies (2008) ihmettelee, että vaikka yhteisöllistä käytännön toimintamallia sovelletaan yhä uudestaan ongelmien lievittämiseen, se ei ole kuitenkaan vakiintunut pysyväksi osaksi perussosiaalityön metodista osaamista. Samalla hän tunnustaa, kuinka vaikeaa sen käytännön kuvaaminen onkin. Yhteisöllisen lähestymisen oppiminen ei niinkään ole teknistä osaamista, vaikka käytännön vinkeistä onkin hyötyä: ”Ratkaisevaa ja haastavinta on uuden, kansalaisia rajatta kunnioittavan ja vain heidän voimavaroihinsa tukeutuvan ajattelun sisäistäminen.”